

## Benkő József nagyenyedi hungarika könyvjegyzéke

Benkő József (1740–1814) *Collectaria ad res Transsilvanicas facientia*<sup>1</sup> című – Erdély történelmére vonatkozó latin és magyar nyelvű források eredetijét, valamint másolatait tartalmazó – kéziratgyűjteménye két olyan terjedelmes könyvjegyzéket foglal magában, amely mindeddig elkerülte az erdélyi könyv- és könyvtártörténet kutatók figyelmét.

A kézirat-kolligátumban a két egymás mellé fűzött könyvjegyzék különböző kézírással íródott. Az első, cím nélküli, betűrendes jegyzéket<sup>2</sup> Benkő József Nagyenyeden másolta le, keltezése alapján 1762. szeptember 16-án. Teológus hallgatóként 1761–1766 között a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban diákoskodó Benkőnek<sup>3</sup> a tudomány iránti affinitása, illetve a régi kéziratok iránti gyűjtőszenvédele már ekkor megmutatkozott. Ez idő tájt vásárolta meg – az 1735-től nagyenyedi lelkészként tevékenykedő nagybátyja – Hermányi Dienes József (1699–1763) halálát követően elárverezett kéziratgyűjteményének egy részét, amelynek megrongálódott darabjairól másolatokat készített,<sup>4</sup> s ugyancsak enyedi diákként másolhatta le a fent említett könyvjegyzéket is, amely – meglátásunk szerint – a nagyenyedi Bethlen Könyvtár Hungarika tékájának 1762. esztendő utáni állapotát tükrözi.

A *Collectaria ad res Transsilvanicas facientia*... második könyvjegyzéke az enyedi Bethlen Könyvtár hungarika-gyűjteményének – a szakirodalom számára eddig ismeretlen – katalógusát tartalmazza, hat ordóba (polcon) csoportosítva. A könyvjegyzék formai felépítése azonos a nagyszebeni Brukenthal Könyvtárban található *Catalogus ordinum librorum Illustris Collegii Alba N: Enyediensis renovatus sub B(iblio)Thecariam Andreae Benedek de K.Batzon Anno MDCCLXIV-diebus July* című kézirat katalógussal, úgy tűnik, egyazon kézírással készültek.

A Bethlen Könyvtár 18. századi gyűjteményének rekonstruálását mindeddig két, kéziratban maradt könyvkatalógus alapján valósíthattuk meg:<sup>5</sup> az 1752-ben

<sup>1</sup> BENKŐ József, *Collectaria ad res Transsilvanicas facientia*, Tom. 14. in *Quatro*, jelzete a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban (továbbiakban KvEkt): Ms. 1369.

<sup>2</sup> Uo. 343v–358r.

<sup>3</sup> SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Reprint kiadás, Bp., 1980–1981, 861 col.

<sup>4</sup> MIKÓ Imre, *Benkő József élete és munkái*, Pest, 1867, 15–17.

<sup>5</sup> A Bethlen Könyvtár 18. századi gyűjteményének rekonstruálása a két könyvkatalógus összevetése alapján folyamatban van.

Szilágyi N. Márton által indított betűrendes katalógus, illetve az 1764-ben Kisbaconi Benedek András készítette katalógus alapján. Az 1752-ben indított katalógus betűrendben regisztrálja a könyvtár állományát, megjelölve ugyanakkor az egyes könyveknek a polcon elfoglalt helyét is (pl. Th. Borosnyai ordo 2. liber 8.).<sup>6</sup> Az 1764-es katalógus<sup>7</sup> a mai értelemben vett helyrajzi katalógusnak felel meg, a könyvállományt az egyes könyveknek a polcokon való elrendezési sorrend szerint regisztrálta tíz tékába: Teleki József (1675–1732), Bánffy Zsigmond (?–1685), Borosnyai Nagy Márton (?–1738) adományain kívül a könyvtár északi (septentrionalis), keleti (orientalis), illetve déli (meridionalis) részein elhelyezett tékáit jegyzi. Ezek a különálló gyűjtemények a katalógusban polcok szerint voltak feljegyezve: például a Teleki téka 10 polcos (ordo) volt. A felsoroltakhoz hasonlóan az újonnan előkerült jegyzékben a Theca Hungarica hat polcon helyezkedett el, s ekként került feljegyzésre. Segítségével immár a könyvtár teljes gyűjteménye feltérképezhető.

E második hungarika-könyvjegyzék feldolgozása folyamatban van, részletes ismertetésére egy későbbi tanulmányban térünk vissza, annyit azonban előrebo csáthatunk, hogy a két jegyzék közül e második valamivel gazdagabb hungarika-kollekciót regisztrál: 401 művet 429 kötetben.

*A nagyenyedi Bethlen Könyvtár eddig előkerült 18. századi katalógusai*

|      | A katalógus címe                                                                                                                                                      | A katalógus készítője         | Jelenlegi lelőhelye                                      |
|------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------|----------------------------------------------------------|
| 1752 | Catalogus Alphabeticus Librorum<br>Illustris Collegii Alba<br>N:Enyediensis renovatus Anno<br>MDCCLII diebus Novembris                                                | Szilágyi<br>N. Márton         | Bethlen Gábor<br>Dokumentációs<br>Könyvtár,<br>Nagyenyed |
| 1764 | Catalogus Ordinum Librorum<br>Illustris Collegii Alba<br>N:Enyediensis renovatus sub<br>B.(iblio)Thecariatii Andreae Benedek de<br>K.Batzon Anno MDCCLXIVdiebus July. | Kisbaconi<br>Benedek András   | Brukenthal Könyvtár,<br>Nagyszeben                       |
| 1762 | Theca Hungarica                                                                                                                                                       | Kisbaconi<br>Benedek András?? | Lucian Blaga<br>Egyetemi Könyvtár,<br>Kolozsvár          |

Rejtély maradt, miként kerülhetett az enyedi könyvtár Theca Hungaricájának eredeti katalógusa Benkő József tulajdonába. Feltételezzük, hogy kölcsönkérte

<sup>6</sup> Vö. DANKANITS Ádám, *A Nagyenyedi Bethlen-könyvtár 1752. évi katalógusa = Könyvtárosok tájékoztatója*, 1959, 3.

<sup>7</sup> Vö. MONOK István, *A nagyenyedi kollégium 1764. évi katalógusa = Fülöp Géza emlékkönyv: művelődéstörténeti és könyvtártudományi írások*, szerk. Barátné Hajdú Ágnes, Bp., ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék, 1999, 127–130.

a kéziratok könyvjegyzéket munkájához, majd utólag annak visszaszolgáltatására már nem került sor. Az enyedi könyvtár gyűjteményére vonatkozó korábbi<sup>8</sup> és újabb kutatások nem egy olyan dokumentumot hoznak nyilvánosságra, amely annak köszönhetően élte túl a könyvtár 1849-es pusztítását, hogy azt megelőzően valaki kölcsönkérte. Borosnyai Nagy Márton (?–1738) *Album Amicorum*<sup>9</sup> napjainkban a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tulajdonát képezi, egykor azonban az enyedi könyvtár gyűjteményének volt a része. A provenienciát igazolja a kézirat kötéstáblájának belsején lévő jelzet: *Th. Borosnyai ord. 9. lib. 1.*, amely azt tanúsítja, hogy a kéziratot az enyedi könyvtár Borosnyai tékájában regisztrálták. Hasonlóképpen bukkant fel Bethlen Kata ex librisével ellátott egyik könyve a nagyenyedi minoriták régikönyves gyűjteményében.<sup>10</sup> Benkő József közismert gyűjtőszenvédélyéről számunkra releváns tájékoztatást nyújt Kazinczy Ferenc Teleki Lászlóhoz intézett egyik levele. Ebben a levélben arra hívja fel Teleki figyelmét, hogy enyedi látogatása során, a könyvtárban Benkő József kéziratai között, Teleki Mihálynak címezett 204 autentikus levelet látott. Kazinczy úgy vélekedik, Benkő jogtalanul tulajdonította el a Teleki család leveleit.<sup>11</sup>

Visszatérve az enyedi kollégium 1764-es kéziratok katalógusához, Monok István a könyvjegyzéket ismertető tanulmányában<sup>12</sup> felvetette azt a kérdést, vajon

<sup>8</sup> Benkő József *Synodi Erdődiensis* című másolata úgy menekült meg az 1849-es pusztulástól, hogy a kéziratot Salamon Ferenc kölcsönözte, majd tőle Mikó Imréhez került, s mivel az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára már rendelkezett egy példánnyal, 1862-ben a kézirat visszakerült Nagyenyedre. MUSNAI László, *A Bethlen Kollégium Nagykönyvtárának értékes kéziratai = Református Szemle*, 1940, 118.

<sup>9</sup> *Album hoc Illustribus, Clarissimis, Egregiis etc. Nominibus Fautorum, Benevolore, Professore, Amicore, Condiscipulore et Suorum Sacrum esse voluit Possesor Martinus NAGY BOROS-NYAI Transylvano-Hungaræ – KvEkt*, jelzete: Mss. 671.

<sup>10</sup> DOBNER, Abraham Aegidius, *Sopronyi puros tyukmony...*, Kassa, 1719. (242) = RÁ CZ Emese, *Az egykori nagyenyedi minorita rendház könyvtárának régi állománya*, Bp., Kolozsvár, OSZK, BCU „Lucian Blaga”, 2009 (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 3).

<sup>11</sup> „Vissza jövén Kolozsvárra Enyedről, említettem volt a' Mélt[óságos] Gróf már siratott testvérének, hogy az Enyedi Bibliothéca a' Teleki háznak olly kincsét bírja, melyet hihető, vagy ellopott Benkő József, vagy kölcsön vett volt 's vissza nem adott. 204 originalis levél a' Telekiektől és a' Telekiekhez, nevezetesen Mihályhoz, együvé varrva, vagy kötve, 'a Benkő M[anu]S[criptumai] közt áll ott. Én tudom mit kíván tőlem a Moralitás, 's az a' megbecsülhetetlen jóság, a' melyet Enyeden erántam mind Ő Excl[elenciája] a' Colégium' mostani Curátora, mind a' Professzorok bizonyítottak: de a háládatosság itt conflictusba jő a' Moralitásnak egy más parancsolatjával, mely azt kívánja, hogy adjak hírt a' tulajdonosnak, hol van elveszett portékája, és hogy ezt a megholt grófnak, s most a Mélt[óságos] Grófnak is kijelentem, magam előtt nem szégyenlem. Azonban előre látván, hogy az Enyediéknak épen nem volna kedves, ha megtudnák, hogy 'a hospitálást így fizetem: aláztatok kérem 'a Mélt[óságos] Grófot, méltóztassék a nevemet elhallgatni. Én, ha az én familiámat illető papírosok jutottak volna oda, azt az ajánlást tettem volna nekik, hogy azokat nekik leíratom, de az Originálokat semmi áron nem hagynám ott.” L.: Irodalomtörténeti levelek a gróf Teleki család gyömrői levéltárából, – közli Iványi Béla, 9. *Kazinczy Ferenc levelei gróf Teleki Lászlóhoz = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1918, 1, 107.

<sup>12</sup> MONOK 1999, i. m. 127–130.

a Theca Hungarica jegyzéke miért nem jelenik meg a szóban forgó katalógusban, holott ekkor már kétségtelenül a könyvtár gyűjteményének volt a része. Benkő kéziratgyűjteményében felbukkanó katalógus megválaszolja a rejtélyt: az enyedi könyvtár hungarika-gyűjteménye különálló nyilvántartással rendelkezett, melyet nem csatoltak a kisbaconi Benedek András által 1764-ben indított katalógushoz. A két könyvjegyzék formátuma is különbözik egymástól, ami arra enged következtetni, hogy már kezdetben az a szándék vezette a könyvek regisztrálót, hogy a Hungarika téka külön nyilvántartásban maradjon.

*Az enyedi Hungarika téka eddig ismert forrásai:  
Bethlen Kata könyvtárának jegyzékei*

Köztudott, hogy az enyedi könyvtár hungarika-gyűjteményét Bethlen Kata (1700–1759) könyvadománya alapozta meg, ennek nagy része még Bethlen Kata halála előtt vált az enyedi gyűjtemény részévé. Könyvtáráról rendelkező testamentumai közül az elsőben (Fogarás, 1753) azt a kívánságát fogalmazta meg, hogy halála után könyvei a nagyenyedi kollégium könyvtárába, második férje, gróf Teleki József (1675–1732) könyvei mellé kerüljenek.<sup>13</sup> A későbbi, 1757-ben, Olthévízen keltezett végrendeletéből megtudjuk, hogy könyveinek nagyobb részét ekkor már átszállították a kollégium könyvtárába. Az otthonában maradt könyveiről pedig úgy rendelkezett, hogy halála után azokat szintén a kollégium könyvtárába juttassák, mivelhogy a már átadott könyveket kísérő jegyzékben fel vannak jegyezve.<sup>14</sup> A nagyenyedi kollégium számára felajánlott gyűjtemény tehát egyetlen jegyzék kíséretében érkezett az enyedi könyvtárba 1757 körül, a másik része pedig utólag, valamikor 1759 után.

Bethlen Kata folyamatosan gyarapodó könyvgyűjteményének összetételéről elsősorban a Bod Péter (1712–1769) által – különböző időszakokban – készített katalógusokból szerezhetünk tudomást. Időrendben az első jegyzék „*Árva B. Bethlen Kata Széki Teleki József úr özvegye könyveinek lajstroma*”<sup>15</sup> címmel 1747-ben készült, ennek autográf példányát a székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár őrzi, ez az ún. *Udvarhelyi lajstrom*. Egy másik katalógust Bod Péter 1752-ben

<sup>13</sup> „...mindenkor az volt a szándékom, hogy kevés magyar könyveim lévén, azok az én holtam után adassanak az nagyenyedi kolegyiom számára, minthogy kedves édes férjem G. Teleki József is a maga könyveit oda hagyván tétessék mellé.” – SZÁDECZKY–KARDOSS Lajos, *Széki Gróf Teleki József özvegye Bethleni Bethlen Kata grófnő írásai és levelezése, 1700–1759*, I–II. kötet, Bp., 1922–1923, 564–565.

<sup>14</sup> SZÁDECZKY–KARDOSS 1922–1923, i. m. 573.

<sup>15</sup> Nyomtatott kiadásai: LUKINICH Imre–KÖBLÖS Zoltán, *Gróf Bethlen Kata könyveinek katalógusa = Erdélyi Múzeum Új folyam*, 1907, 2, 29–48; SZÁDECZKY–KARDOSS 1922–1923, i. m. 591–614; *Erdélyi könyvesházak III, 1563–1757, A Bethlen-család és környezete, Az Apafi-család és környezete, A Teleki-család és környezete*, Vegyes források, s. a. r. Monok István, Németh Noémi, Varga András, Szeged, 1994 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/3), 25–41.

Halmágyi István kérésére állított össze „*Magyar bibliotéka, Avagy Mindenféle kiváltképpen pedig Teológiára tartozó Magyar Könyveknek Listájok: melyeket maga számára gyűjtögetett a Méltóságos Gróf Asszony Bethleni Bethlen Kata asszony...*” címmel,<sup>16</sup> jelenlegi lelőhelye után (marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár) *Marosvásárhelyi lajstromként* tartják számon. A gyulafehérvári Batthyaneumban Bethlen Kata könyvjegyzékének újabb variánsa került elő, amelynek címe azonos a Székelyudvarhelyen őrzött jegyzékével: „*Árva B.: Bethlen Kata Széki Teleki Josef Úr Özvegye Könyveinek Lajstroma*”,<sup>17</sup> a másik két jegyzék példája alapján *Gyulafehérvári lajstromként* is említhetjük. A jegyzéket közlő Eva Márza e harmadik, datálatlan jegyzéket is Bod Péternek tulajdonította. A mindösszesen 275 címet magába foglaló könyvjegyzék legfrissebb kiadású könyve 1748-ból származik, ebből arra következtethetünk, hogy a jegyzék is ekkortájt készült. Az *Erdélyi könyvesházak* harmadik kötetében Monok István, Németh Noémi, Varga András újraközlötték a fent említett kiadásokat, javítva a nyilvánvaló hibákat. Bethlen Kata könyvtárának eddigi legteljesebb rekonstrukcióját Simon Melinda és Szabó Ágnes<sup>18</sup> végezte el, kiegészítve az 1747-es és 1752-es jegyzékeket azokkal a címleírásokkal, amelyek bizonyíthatóan a gyűjtemény részét képezhették, 442 tételt sorolva fel.

*Bethlen Kata könyvtárának 18. századi, eddig előkerült könyvjegyzékei*

|              | A könyvjegyzék címe                                                                                                                                                                                 | A könyvjegyzék készítője | Jelenlegi lelőhelye                      |
|--------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|------------------------------------------|
| 1747         | Árva B. Bethlen Kata Széki Teleki Jozsef ur özvegye könyveinek Lajstroma                                                                                                                            | Bod Péter                | Tudományos Könyvtár Székelyudvarhely     |
| 1748         | Árva B.: Bethlen Kata Széki Teleki Josef Úr Özvegye Könyveinek Lajstroma                                                                                                                            | Bod Péter                | Batthyány Könyvtár Gyulafehérvár         |
| 1752         | Magyar bibliotéka, Avagy Mindenféle kiváltképpen pedig Teológiára tartozó Magyar Könyveknek Listájok: melyeket maga számára gyűjtögetett a Méltóságos Gróf Asszony Bethleni Bethlen Kata asszony... | Bod Péter                | Teleki-Bolyai Könyvtár Marosvásárhely    |
| 1762 (1764?) | Cím nélküli                                                                                                                                                                                         | Benkő József             | Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár Kolozsvár |

<sup>16</sup> A könyvjegyzékeket közölte BOLDIZSÁR Kata Piroska, *Gróf Bethlen Kata Magyar könyvtárának lajstroma = Erdélyi Múzeum Új folyam*, 1912, 2, 162–190.

<sup>17</sup> MÁRZA Eva, *Catalogul bibliotecii lui Bethlen Kata: varianta de la Alba Iulia = Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára 1802–2002.*, szerk. Deé Nagy Anikó, Sebestyén-Spielmann Mihály, Vakarcz Szilárd, Mentor, Marosvásárhely, 2002, 401–422.

<sup>18</sup> SIMON Melinda, SZABÓ Ágnes, *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*, Scriptum Kft., Szeged, 1997.

A Benkő József által lemásolt, 1762-es datálású könyvjegyzék elvileg magába foglalja a Bethlen Kata által a nagyenyedi könyvtár számára adományozott teljes gyűjteményt, mintegy 390 mű címleírását tartalmazza. A kötettség valamivel kevesebb lehetett, ugyanis, ha összevetjük a Benkő-féle listát Bod Péter lajstromaival, kiderül, hogy a korábban kolligátumként jegyzett egyes kötetek címeit Benkő külön közli. Példaként a Székelyudvarhelyi lajstromban szereplő tételt említjük: *Jakab Angliai Királly, Királlyi ajándéka, melyben tanítja a 'fiát kegyes országlásra. magyarra fordította Szepsi Korotz György. Nyom. Oppenheimben 1612. 12 Részben. Ehez vagyon ragasztva az Botskai István Fejedelem Homonnai Druget Balint Mágoti Ferentz urak Epitafiumjaik.* Benkő az epitáfiumokat külön címként jegyzi. Ugyanakkor a Gyulai Ferenc halálára írt halotti oratioakat tartalmazó kolligátumot egyetlen összefoglaló cím alatt adja.

A Bethlen Könyvtár 1764-ben indított katalógusából kitűnik, hogy a magyar nyelvű könyvek kezdetben az adományozók tékaiban kerültek bejegyzésre, s csak a későbbiekben hozták meg azt a döntést, hogy az összes hungarikaanyagot egybegyűjtve, egységes, különálló gyűjteményt hozzanak létre. Jól illusztrálja a fenti gondolatmenetet Teleki József adománya: az 1764-es katalógusban bejegyzett Theca Telekiana magyar nyelvű könyveinek egy része mellé a regisztrációt követő években bejegyezték, hogy az illető mű átkerült a Hungarika tékába (Translatius in Theca Hungarica). Az elkövetkező időszakban újabb beszerzéseknek köszönhetően a hungarika-gyűjtemény folyamatosan bővült, így Benkő Ferenc 1796-ban e gyűjtemény nagyságát 520 kötetben határozta meg.<sup>19</sup>

### *A Benkő-féle enyedi hungarika-könyvjegyzékről*

A továbbiakban a Benkő által 1762-ben, a nagyenyedi kollégiumban lemásolt könyvjegyzékkel kívánunk foglalkozni. Benkő József későbbi munkássága rendkívül sokrétű: egyháztörténeti és történelmi, alkotmány- és jogtörténeti munkák mellett genealógiai, néprajzi és természettudományi, valamint nyelvművelési és irodalomtörténeti kérdésekkel is foglalkozott. Irodalomtörténeti munkássága keretében többek között, kortársaihoz hasonlóan, kiegészítette Bod Péter<sup>20</sup> *Magyar*

<sup>19</sup> „Az ajtón belől jobbkézre vagyon a' Magyarthéka, mely a' n. b.e.R.Sz.B. Gróf Nagy Teleki Józsefné született Gróf Bethlen Kata Aszszony drága ajándéka, egyenlő szép kötésekben, és a' kegyes Jótévőnek nevével meg-bélyegezve, melyeknek a' számok ujjabbakkal-is szüntelen szaporítatván ma már mintegy 520 darabokból áll...” – BENKŐ Ferenc, *Enyedi ritkaságok, 1800*, Kiss Erika és Viskolcz Noémi tanulmányával, Faksimile kiadás, Szeged, Szegedi Egyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, 2010 (A Tudástár Füzetek, 1), 40–41.

<sup>20</sup> Benkő József és Bod Péter kiváló szakmai kapcsolatban álltak egymással, amit igazol az 1767-ben megjelent *Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latino-Germanicum* című szótár, amelynek munkálataiban (önálló gyűjtéssel) Benkő is részt vett. – ÉDER Zoltán, *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság*, Bp., Akadémiai, 1978, 41–45.

*Athenását*. Ennek kapcsán Benkő levelezést<sup>21</sup> folytatott Sófalvi József (1745–1794) református lelkésszel, kolozsvári kollégiumi tanárral, majd később 1786-ban Szathmári Pap Mihály (1737–1812) és Szerencsi Nagy István (1728–1789) győri református lelkész<sup>22</sup> fordul Benkőhöz ez ügyben. Tőlük függetlenül, a lexikon folytatásán munkálkodott Keresztesi József<sup>23</sup> nagyváradi református lelkész (1786) is, nyomtatásban azonban egyik munka sem jelent meg. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy Benkő József *Additamenta ad Notitiam Scriptorum Historiae Hungaricae Clarissimae Quondam Petri Bod in Ecclesia Ref. M. Igenensi V. D. M.: Bod Magyar Athénássára való Pótlások*<sup>24</sup> című kéziratban maradt munkájának megírásához forrásként felhasználta az enyedi könyvtár magyar könyveinek jegyzékeit is. Az *Additamenta...* lapszámozása – 406-tal kezdődik és 449-ig halad – azt mutatja meg, hogy egy nagyobb terjedelmű kézirat-kolligátumnak volt a része.<sup>25</sup>

Benkő József kéziratában 88 szerző művének újabb kiadásaira fókuszál, életrajzi kiegészítéseket csak elenyésző számban végez, helyenként tartalmi vonatkozású megjegyzéseket, kiigazításokat tesz. Adatainak megbízhatóságát az újabb kiadások terjedelmének jelzése biztosítja. Feltételezzük, hogy csak azokról a nyomtatványokról közöl újabb információkat, amelyeket kezében forgatott. Példaként Áts Mihály nagy népszerűségnek örvendő *Aranylancát* említjük, amely az enyedi könyvjegyzékben a szerző nevének feltüntetése nélkül szerepel. Bod Péter *Magyar Athenásában* az 1706-os kiadást ismerteti, Benkő József mindezt megtoldja

<sup>21</sup> Benkő József levelezése, a leveleket összegyűjt. és a jegyz. szerk. Szabó György, Tarnai Andor, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, 1988, 216, 274, 283 számú levelek; TARNAI Andor, Bod Péter = Uő, *Tanulmányok a magyarországi historia litteraria történetéről*, Bp., Universitas, 2004, 135.

<sup>22</sup> BELLÁGH Rózsa, Szerencsi Nagy István a Magyar Athenás folytatója = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1990, 417–433.

<sup>23</sup> Uő, *Keresztesi József és a Magyar Athenas toldaléka* = *Magyar Könyvszemle*, 1995, 1, 90–94.

<sup>24</sup> [BENKŐ József], *Additamenta ad Notitiam Scriptorum Historiae Hungaricae Clar. Quondam Petri Bod in Ecclesia Ref. M. Igenensi V. D. M.: Bod Magyar Athénássára való Pótlások*. Jelzete a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban (továbbiakban KvAkKt): Ms.U.1725, 406–449. (Pecsétlen: Unitárius Gimnázium Könyvtára Székelykeresztúr.)

<sup>25</sup> MIKÓ Imre Bod Péter *Necessaria ac utilis scriptorum Historiae Notitia...* című munkájának ismertetése kapcsán arra utalt – amelyet a kézirat lelőhelyének megjelölése nélkül, 405 oldalas műként prezentál –, hogy a Bod-féle kézirat Benkő József javításait tartalmazza. Bod Péter műve tehát Benkő tulajdonában volt, s annak folytatásaként (406–449) feltehetően *Bod Magyar Athenására való Pótlását* hozzáfűzte. (MIKÓ 1867, i. m. 168–169). Később Musnai László, az enyedi könyvtár kézirateit bemutató tanulmányában, Bod Péter *Necessaria...* című művének enyedi jelenlétére hívta fel a figyelmet. Állítása szerint a kéziratot 1768. július 5-én Sárdon keltezték, s Benkő József jegyzeteivel van kiegészítve. A lapszámozás 294-gyel kezdődik és 402-ig halad, majd további két oldalon jegyzeteket tartalmaz. A kolligátum valószínű 1798-ban került az enyedi könyvtár tulajdonába, amikor 700 forintért Benkő számos kéziratát megvásárolták. Elképzelhető, hogy Mikó Imre és Musnai László ugyanarról a kézirat-kolligátumról beszéltek, de időközben a kolligátumot szétválasztottak, s a 20. századig ennek töredéke maradt a könyvtár tulajdonában. (MUSNAI László, *A Bethlen Kollégium Nagykönyvtárának értékes kéziratei* = *Református Szemle*, 1940, 170.)

az 1760-as kiadással, amelyhez tartalmi annotációt fűz.<sup>26</sup> Hasonlóképpen Beniczky Péter *Magyar rithmusok* című kötetéről Bod csupán annyit jelez, hogy sokszor nyomtatták ki, Benkő három kiadásról tud.<sup>27</sup>

Korábban utaltunk már arra, hogy a Benkő József által lemásolt, szerzői betűrendbe sorolt, többnyire impresszummal ellátott könyvjegyzék datálásából arra következtethetünk, hogy a nagyenyedi Bethlen Könyvtár Hungarika Tékájának 1762. esztendei gyűjteményét foglalja magában, amelyet feltehetően maga a másoló egészített ki. Bethlen Kata halálát követően kiadott művek betűrendbe sorolva, és nem a jegyzék pótlásaként jelennek meg, ami azt valószínűsíti, hogy nem a Bethlen Kata enyedi könyvadományával érkező listával állunk szemben.

A kalligrafikusan írt jegyzék egyes tételei csillagocskákkal vannak ellátva. Ezt a jelölési módot 1752-es lajstromában Bod Péter saját könyveinek jelölésére alkalmazta. Nem sikerült tisztázni, vajon milyen céllal emelte ki Benkő József e címeket. Lajstromában Szentpéteri István Debrecenben kiadott *Ördög szigonya* (RMK I. 1538), illetve *Hangos tombitája* (RMK I. 1521) mellé bejegyezte, hogy egybe vannak kötve, azt azonban nem állíthatjuk, hogy az összes megjelölt tétel kolligátum lenne.

Bethlen Kata korábbi könyvjegyzékeihez képest, a Benkő-féle jegyzék meg lehetőségen nagyszámú, felesleges utalóval van teletűzdelve: Pázmány Péternek *A nagy Calvinus Jánosnak hiszek-egy-istene* című, 1726-ban Csíksomlyón kiadott munkáját *Calvinnál*, illetve *Kalvinnál* is felvette a jegyzékbe, Pázmány nevét mellőzte a regisztráló, és a sort további példákkal folytathatnánk.

A könyvkatalógus újdonságát egyrészt az adja, hogy a korábbi három, Bod Péter által összeállított könyvjegyzékhez képest mennyiségileg valamivel nagyobb gyűjteményt regisztrál. Másrészt Benkő az általa jól ismert kiadványok mellé tartalmi vonatkozású megjegyzéseket fűzött. Olyan munka is fellelhető benne, amelyről mindeddig a szakirodalom csak feltételezte, hogy megvolt az enyedi könyvtárban, bizonyíték mindeddig nem került elő. Mielőtt a fentiekben felsoroltakat példákkal támaszthatnánk alá, pontosítsuk a könyvjegyzék datálását.

A jegyzéket készítője 1762. szeptember 16-i keltezéssel látta el. Figyelmesen végigolvasva a lajstromot azonban kiderült, hogy annak legfrissebb kiadványa a *Bonóniai Mese* címet viselő tétel. Ez nem lehet más, mint Benkő József első, latin nyelvből fordított verses diákkori munkája, amely nyomtatásban 1764-ben Nagyenyeden jelent meg. Következésképpen a könyvjegyzéket 1762-től kiegészítették, utolsó bejegyzése 1764-ben készült.

<sup>26</sup> „Áts Mihály, Arany láncz, ... Löcsén, 1706. in 12° Augostában 1760. Pag. 240+4. Nagyobb részént abból vagynak vétetve a Bujdosás emlékezet kövében lévő imádságok és az imádságok végein való versek is.” BENKŐ i. m. Ms.U.1725.

<sup>27</sup> „... mint a Bartók István Esztergami vicarius Praefatiojából látszik 1664-ben kinyomtatottat Lőtsén is 1728ban pag 288x22. Debretzenben 1756. Kállai Gergelynél pag. 298.x22.” BENKŐ, uo.

### *A könyvjegyzékhez mellékelt annotációkról*

A továbbiakban a Benkő József által bejegyzett néhány annotáció értelmezésére teszünk kísérletet, amelyekkel az egyes címleírásokat kiegészítette. Az itt felsorolásra kerülő tételek hiányos, impresszum nélküli regisztrációja miatt lehetetlen részletes bibliográfiai leírást adni, noha a kiadás jelzése értékes információként szolgálna.

Vegyük elsőként az impresszum nélkül bejegyzett *Salamon királynak, az Dávid király fiának Markalf faluval való tréfabeszédeknek rövid könyve* című trufáskönyvet, amelyet a felvilágosodás korában a műveletlen emberek olvasmányaként tartottak számon.<sup>28</sup> Tartalmát tekintve a könyv Salamon királynak bizonyos Markalf nevű furfangos paraszttal való beszélgetését foglalja magában. A címleírásból sajnos nem derült ki, hogy a mű mely kiadásával rendelkezett a könyvtár, azonban tudjuk, hogy a rendkívül nagy népszerűségnek örvendő munka magyar nyelven először 1577-ben Kolozsváron, Heltai Gáspár műhelyében<sup>29</sup> jelent meg, s a 18. századig több kiadást is megért.<sup>30</sup> Címleírása mellé Benkő a következő bejegyzést tette: „*Ez igen átkozott vétkes Könyv. Vajha az efféléknek nyomtatása helyet jó dolgokra fordítanak a Magyarok a Typographiát.*” Benkő bírálatát valószínűleg a könyvnek a Bibliától eltávolodó nyers, paródiaszerű előadásmódja váltotta ki.<sup>31</sup> A népszerű, szórakoztató ponyvanyomtatványoknak az erdélyi református eklézsia képviselői részéről érkező bírálat nem újkeletű, elsősorban a nyomtatványoknak az egyház tanításaitól eltérő tartalmuk miatt. Korábban Misztótfalusi Kis Miklóst is a ponyvakiadványok nyomtatásával vádolták meg, amiért *Mentségében* (1698) védekezni kényszerült: „*Azzal óltsárlák igyekezetemet, hogy én-is tsak olyan apróságot, Argirust, Tékozlót, Aszszonyokról való s egyéb hijjába való históriákat nyomtatok, és nem a mint reménlették, derék könyveket...*”<sup>32</sup> Tudjuk, Misztótfalusi anyagi szempontból kényszerült a ponyvanyomtatványok kiadására, ugyanis ezekre volt nagyobb igény, s a nyomtatás költségei is hamarabb megtérültek.<sup>33</sup>

<sup>28</sup> HORVÁTH János, *A reformáció jegyében: a mohács utáni félévszázad magyar irodalomtörténete*, Bp., Gondolat, 1957, 394.

<sup>29</sup> RMNy 389.

<sup>30</sup> Vö. HOLL Béla, *A Salamon és Markalf magyar kiadásairól = Magyar Könyvszemle*, 1965, 4, 349–352.

<sup>31</sup> Példaértékű a könyv alábbi részlete: Salamon: *A szűnek bőúségéből szól a száj*. Markalf válasza erre: *Hasnak teli voltából trombitál a segg*. A Bibliában Jézus mondja, hogy „*Szívnek teli voltából szól a száj*” (Máté 12,34). *Magyar elbeszélők 16–18. század*, a válogatás Gyenis Vilmos és S. Sárdi Margit, a szöveggondozás és jegyzetek S. Sárdi Margit munkája, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, Madách Könyvkiadó, 1986 (Magyar remekírók), 51.

<sup>32</sup> M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének, és különös tseledetekének mentsége, mellyet az irigyek ellen, kik a közönséges jónak ezaránt meggátolói, irni kényszerítetett: *Kolozsvárratt, 1698. Esztendőben*, mellyet most ujjolag kinyomtatnak Tolnai Gábor bérekesztő-beszédével, Facsimile kiad., Gyoma, 1940, 46.

<sup>33</sup> „Amiből látja a szegény legény, hogy hasznoscska jó, azt nyomtathatja. Derék könyveket itt

A babonaság, a csillagokból való jóslás, amit a korabeli szerencsekönyvek népszerűsítettek,<sup>34</sup> az akkoriban még teológushallgató Benkő isteni gondviselésbe vetett hitével összeegyeztethetetlen volt, így a *Szerentse Kerék* címen lejegyzett könyvet *Léha Könyvként* stigmatizálta. Feltehetően a rendkívüli népszerűségnek örvendő, magyar nyelvű sorsvető könyvről van szó, amely a *Fortuna, azaz szerentsének, avagy szerentsétlenségnek kereke* címen jelent meg,<sup>35</sup> amelynek legkorábbi kiadása Kolozsváron (1604)<sup>36</sup> és Bátfán (1603)<sup>37</sup> látott napvilágot. Ezt követően a 19. századig tizenhat kiadást ért meg. A magyar világi ponyvairodalom azonos kategóriába sorolja az *Álomfejtő Könyvetske* címen bejegyzett munkát is, amelynek első kiadása a Fodorik Menyhért *Álomkönyveczke* (1635) címen látott napvilágot, s a továbbiakban több kiadást is megért (pl. 1722 Nürnberg, 1756 Buda).

Pázmány Péter legvakmerőbbnek tartott vitairata, *A nagy Calvinus Jánosnak hiszek-egy-istene...* 1726-ban Csíksomlyón<sup>38</sup> kiadott példánya mellé Benkő a következő bejegyzést tette: *ez igen átkozott Könyvetskéje ellenünk a' Pápastáktól....* Ha fellapozzuk Benkő József *Magyar Athenashoz* való pótlásának kéziratát, Pázmány művének hasonló hangvételű leírásával találkozunk: „*Calvin János Istene. Az az Demonstratio, mely által meg-mutattatik, hogy mind ő maga, mind követői igaz Bálvány imádok. Nyomtatattott a'Csiki Klastromban 1726. I. C. in 8vo. Pag 95. Iszonyu káromkodásokkal 's hazugságokkal tellyes örök tűzre méltó Könyv, mellyben az az Istent áhit Calvinus és minden Calvinista imád hazug Istennek Tyrannus bolond, esztelen, irgalmatlan nem mindenható magában bűnös tudatlan Istennek káromoltatik. Pag. 1. 2. Vagyon ajánlva L. B. Kászoni Bornemisza János Josefnek Gubernalis Consillariusnak és Erdélyi Fő Cancellariusnak.*”<sup>39</sup> A fenti kötetekhez hasonlóan Bethlen Kata könyvtárának eddigi könyvjegyzékei nem tartották nyilván ezt a művet, ennek eddig számon tartott egyik példánya Bod Péter tulajdonában volt.<sup>40</sup>

Szentmártoni Bodó János (1590?–1648) 1622-től torockószentgyörgyi, majd 1634-től kolozsi unitárius lelkész a szerzője annak a históriás éneknek, amelyet a 18. századi protestáns ponyvanyomtatványok egyik legnépszerűbb kiadványa-

---

hiába nyomtatnánk, ha lehetne is; efféle aprólék débdábon, ami olcsó, mégis inkább kapnak; amint szinte akkor jöve híre, hogy azt igen kapták Enyeden, és ami ott volt, mind elfogyott.” *Uo.* 82.

<sup>34</sup> POGÁNY Péter, *A magyar ponyva tüköre*, Bp., Európa, 1978, 221–236.

<sup>35</sup> Lásd erre vonatkozóan: BORSA Gedeon, *Hol és mikor nyomták az eddig ismert két legrégibb magyar sorsvető könyvet?* = *Magyar Könyvszemle*, 1964, 4, 348–354; Uő, A „*Fortuna*” sorsvető könyvek eredete és utóélete = *Magyar Könyvszemle*, 1966, 1, 75–81.

<sup>36</sup> RMNy 916.

<sup>37</sup> RMNy 892.

<sup>38</sup> Petrik I. 375.

<sup>39</sup> BENKŐ József, *Additamenta ad Notitiam Scriptorum Historiae Hungaricae Clar. Quondam Petri Bod in Ecclesia Ref. M. Igenensi V. D. M.: Bod Magyar Athénássára való Pótlások*, KvAkKt Ms.U.1725, 428.

<sup>40</sup> RADVÁNSZKY Béla, *Bod Péter könyvtárának jegyzéke* = *Magyar Könyvszemle*, 1884, 58–56.

ként tartanak számon,<sup>41</sup> s amelyet Benkő „*Mária Magdalénáról való versek, melyeket irt egy haszontalan unitárius ember*”<sup>42</sup> címként jegyeztet le. Valószínű, hogy a „haszontalan unitárius ember” megrovás Szentmártoni Bodó Jánost az 1636. esztendőben bekövetkezett büntetése miatt minősíti, amikor is a kolozsvári egyetemes elmarasztalta.<sup>43</sup>

A következő bejegyzés a *Fige fészek* című nyomtatvány mellett áll: „*Ez igen ritka Könyv, és a' mint hallottam 3. Kérd[ésre] felel meg.*”<sup>44</sup> Benkő jegyzete téves, ugyanis a könyv nem három, hanem öt kérdésről értekezik, éspedig: a bűnről és a megtérésről, az isteni gondviselésről, a részegségről és a józanságról, a békességről és a béketelenségről, a fősვნისეგრől és az adakozásról, abban viszont igazat adhatunk neki, hogy valóban ritka könyvről van szó: Szabó Károly egyetlen példányt jelez, amelyet jelenleg a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban unikumként tartanak nyilván.<sup>45</sup>

Az irodalomtörténeti szempontból igen jelentős, rendkívül népszerű, ám a 17. században megvetett ponyvakiadványként számon tartott *Argirus Historiáját* Misztótfalusi ócsárlói is „*hijjába való história*”-ként emlegették. Benkő József könyvjegyzékében Gersei Albert művét „*Argirus Historiája, melyben szinnel le-festett Erdély Országa Olasz nyelven, 's azután fordítatott Magyar versekre. Lásd erről Husztit*” formában, sajnos, impresszum nélkül rögzített, így nem tudni, a mű mely kiadásáról készült a leírás. Tudjuk, hogy a mű első máig fennmaradt, nyomtatott töredéke 1630-ból származik.<sup>46</sup> Benkő József az 1778-ban megjelent *Transsylvania-ban az Argirus-széphistóriának allegorikus értelmezését* láttatja: Argirus Traianus császár, aki a tündérlányt, Daciát (Erdélyt) akarja meghódítani. A 19. század irodalomtörténészei, köztük Heinrich Gusztáv, Benkő elképzelését önhitt tudákoságnak, tudós tákolmánynak minősítette.<sup>47</sup> Később azonban Gulyás József *Benkő József becsülete*<sup>48</sup> című tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a széphistória értelmezéséhez Benkő forrásként Huszti András „*Ő és ujj Dácia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való história*” című művét használhatta, noha munkájában erre nem hivatkozott. A tanulmány azt is feltételezte, hogy

<sup>41</sup> Vö. Tüskés Gábor, *Vallásos ponyvanyomtatványok a XVIII. században* = Tüskés Gábor, Knapp Éva, *Az egyházi irodalom műfajai a XVII–XVIII. században*, Tanulmányok, Budapest, Argumentum, 2002 (Irodalomtörténeti füzetek, 151), 249.

<sup>42</sup> Szentmártoni Bodó János, *História az Mária Magdolnának sok bűneiből való, jó reménység alatt, kegyes megtéréséről...* című műnek első kiadása Lőcsén 1683-ban jelent meg (RMK I. 1311.), a következő Kolozsváron 1703-ban (RMK II. 1671), 1762-ig több kiadása is ismert.

<sup>43</sup> *MaMűL*, főszerk. Kőszeghy Péter, XI. Bp., Balassi, 2011, 122–123.

<sup>44</sup> Marosi István, *Füge fészek, melyben Öt tojások vannak az az: Öt-féle dolgokban tébolygó elmének utban igazítása. Apoc. 3. Vers 15. Tudom a te dolgadoit, hogy te sem hideg nem vagy, sem hűv, Kolozsvár, nyomtatta Veresegyházi Mihály 1672-ben* (RMK I. 1129.)

<sup>45</sup> A könyv digitális változata: <http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/21962>, Kőlcsey[!] Zsigmond poszteszorbejegyzéssel.

<sup>46</sup> *MaMűL*, 2005, III, 264.

<sup>47</sup> Heinrich Gusztáv, *Argirus* = *Budapesti Szemle*, 1889, 167.

<sup>48</sup> Gulyás József *Benkő József becsülete* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1913, 451–454.

Benkő hozzáférhetett Huszti munkájához, ugyanis az 1736-ban megírt és 1791-ben Bécsben kiadott művet Tömösvári Sámuel 1763-ban épp Enyeden másolta le. A fentiekhez az enyedi könyvjegyzékben szereplő címleírás alapján azt tehetjük hozzá, hogy Benkő Józsefnek valóban Huszti volt a forrása, hiszen a címleírásban utal erre (*Lásd erről Husztit*), másrészt a könyvjegyzékben felbukkan *Huszti Erdélyről való Historiája. Tit.: Ó és Uj Dacia* című, nagy valószínűséggel kéziratoss munkája, amely a rendelkezésére állhatott.

A nagyenyedi lajstromban a Balassa Bálint (1554–1594), illetve Benitzky Péter (1606–1664) Bethlen Kata gyűjteményéből származó kötete mellett megjelenik Gyöngyösi István (1629–1704) *Chariclia Magyar Versekkel*<sup>49</sup> című munkája, illetve a szintén Gyöngyösinek tulajdonított *Cuma Várossában épült Dedalus Temploma*<sup>50</sup> című fordítás. Gyöngyösi e két munkájának nagyenyedi jelenlétét csupán ebben a jegyzékben regisztrálták.

A 18. században nagy népszerűségnek örvendő *Kádár énekeként*<sup>51</sup> jegyzett mű Bod Péter egyik lajstromában sem szerepel, provenienciáját nehéz lenne meghatározni, valószínűnek tartjuk, hogy ennek legkorábbi kiadásáról van szó. Az ismeretlen szerzőjű *Nyúl éneke*, illetve Felvinczi György könyve, a *Bellorum morborum az az nyavalyák históriája...* című munkák, allegorikus mondanivalójuk miatt, több kiadást is megértek és szintén nincsenek regisztrálva Bethlen Kata korábbi könyvjegyzékeiben.

Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) bibliai témájú drámája, az *Ábrahám Pátriárcha fia Isak és Bathuel leánya Rebeka házasságok alkalmatosságával lött beszélgetés...*,<sup>52</sup> amelyet Bethlen Miklós lánya, Bethlen Júlia és Teleki Sándor 1703 március 3-án megtartott esküvője alkalmából írt, szintén része volt a Hungarika tékának. Pápai Páriz Ferenc unikumként nyilvántartott munkája az enyedi minorita régikönyves gyűjteményből 2005-ben került a kolozsvári Egyetemi Könyvtár gyűjteménybe.

### *A könyvjegyzék kéziratairól*

Benkő Ferentől (1745–1816) tudjuk, hogy az nagyenyedi Bethlen Könyvtárban a kéziratokat csupán 1796-ban választották külön a könyvektől,<sup>53</sup> ezért a 18. század közepén indított katalógusokban a kéziratokat még a könyvek között tartot-

<sup>49</sup> Első kiadása 1700-ban Lőcsén jelent meg, ezt követően a 18. század elején több kiadása is ismert.

<sup>50</sup> Nyomdahely nélkül 1724-ben jelent meg.

<sup>51</sup> [KÓDI-FARKAS János], Vitéz Kádár Istvánnak históriája mely az ő fegyver-viselésének végső részét foglalja bé, és mostan e' kis formában... ujonnan ki-nyomatatot[!]. Budán, ebben az esztendőben. [1760 körül, Landerer.] – Petrik V. 272.

<sup>52</sup> A lajstromban *Isák Rebekával való Házassága Versekben* címen jelenik meg.

<sup>53</sup> „Két üveges Théka készítettett itten a' Manuscriptumoknak vagy Kézírásoknak, a' mellyek most kezdettenek számba vétetni, és igyekezet vagy azokat meg-szaporítani, mellyek eddig ke-

ták számon. A lajstrommunkban szereplő kéziratokat illetően három olyan címről számolhatunk be, amelyek a Bethlen Kata könyveit egybegyűjtő listák egyikén sem kerültek bejegyzésre. *Tserei János [Mihály] Historiája, a' Kurucz világ dolgairól kéz írásban foliant-ként* jegyzett kézirat szerzőjének nevét elírták, Benkő kézíratos kolligátumának második könyvkatalógusában helyesen, Cserei Mihály munkájaként jegyezték be. Cserei Mihály (1667–1756) Erdély históriájának a 18. században számos kézíratos másolata forgott közkézen Erdélyben. Benkő József kissé túlzottnak tűnő megállapítása szerint Cserei munkájának legalább háromszáz másolata létezett „s mindenfelé találtatott”,<sup>54</sup> így ennek enyedi jelenléte egyáltalán nem meglepő. A Huszti András korábban már említett, *Ó és Ujj Dacia...* című munkáját szintén a kéziratok közé soroljuk – noha annak kézíratos voltára nem utal a jegyzék – ugyanis ennek nyomtatott változata csupán 1791-ben jelent meg. *Szent Makárius legendájának*<sup>55</sup> egyik kézíratos változatát a Teleki-kódexből ismerjük.<sup>56</sup> A Teleki-kódexet (1525–1531) Aranka György 1810-ben adományozta a Teleki Tékának, a kézirat korábbi sorsáról semmit sem tudni. Külön figyelmet érdemel *Krisztus szenvedésének Histor. Le kótázva nyomtatásban fol.* formában regisztrált munka, amelyet az enyedi Hungarika Téka kéziratként jegyez: *Jésus Cxtus Szenvedéseinek Historiája. M.S. Bod Péter 1747-es katalógusában Sz. Páli István kántornak tulajdonította a munkát, a következő címmel: Kristus Urunk szenvedésének históriája, amint szokott énekelteni: irta le Sz. Páli István Kántor 4 R.* Az egymásnak ellentmondó (kézirat vs. nyomtatott mű) címléírások alapján mindeztidáig Szentpáli István műve azonosítatlan maradt.

Külön kiemeljük Kocsi Csergő Bálint munkáját, amely Bod Péter fordításában *Kösziklára épült ház ostroma* címen vált ismertté, s amelynek a 18. században számos kézíratos változata forgott közkézen,<sup>57</sup> elsősorban azért, mert annak kiadására a kedvezőtlen politikai konjunktúra miatt gondolni sem lehetett. A munka népszerűségét igazolja, hogy a 18. század végén az enyedi könyvtár négy példánnyal is rendelkezett: időrendben az elsőt 1770-ben Csató Ferenc másolta le Enyeden, 1773-ban Kolozsváron M. S., 1776-ban Debrecenben I. L., valamint 1815-ban Csizsér Sámuel magyarigeni rektor. Egykori alumnusaként Bod Péter ezt a munkát Bethlen Katának ajánlotta, így nem meglepő, hogy ennek

---

vés számmal voltak, más Thékákban lévén széllyel, holott a kézírások nagyon nevelik a' Könyvesházaknak érdemetek...” BENKŐ Ferenc 2010, i. m. 56–57.

<sup>54</sup> Benkő József tudósítása az Erdély Históriája Iróinak magyar nyelven található kézírásaikról, közli Bruz Lajos, Kiad. Toldy Ferenc = *Új Magyar Muzeum*, 3(1853), 5. füzet, 233. – A Benkő József által megítélt háromszáz kézíratos példányból 1963-ban már csak 48-at regisztráltak. Vö. *Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV–XVIII.*, szerk. Crăciun I., Ilieș A., București, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1963, 353–359.

<sup>55</sup> Benkő könyvjegyzékében a következő formában szerepel: „Makarius fordítatt Kéz Írásban”.

<sup>56</sup> Sz. Makárius élete = *Nyelvemléktár, Teleki Codex*, 12. Közzéteszi Volf György, Bp., 1884, 373–387.

<sup>57</sup> BRETZ Annamária, *Bod Péter fordítása Kocsi Csergő Bálint Narratio breviséből* című tanulmányában összegzi az általa fellelt másolatokat = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2004, 3, 340–347.

egyik változata a Hungarika téka részét képezte. Napjainkban a Bethlen Kata könyvtárából származó másolat a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratgyűjteményének része.<sup>58</sup>

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a Benkő József által lemásolt könyvjegyzék-, Bethlen Kata által a nagyenyedi Bethlen Könyvtárnak adományozott hungarika-gyűjtemény legteljesebb, vélhetően az 1764. esztendőig kiegészített kollekciónak adja. A jegyzékben újdonságnak számít a vallásos, illetve a világi ponyvanyomtatványok jelenléte, amelyeket Bod Péter korábbi három könyvjegyzékében nem regisztrált. Nem egyedülálló jelenségről lenne szó, Monok István egyik tanulmányában<sup>59</sup> arra hívta fel a figyelmet, hogy a koraújkor arisztokrata könyvtárak katalógusaiban csak ritkán jegyezték fel az értéktelennek számított nyomtatványokat, inkább mellőzték regisztrálásukat. Bod Péter számára a ponyvakiadványok bizonyára nem bírtak jelentősebb értékkel, így feltehetően ennek okán nem jegyezte fel őket.

RÁCZ, EMESE

### Le catalogue de *hungarica* de Benkő József á Nagyenyed

Notre étude est consacrée à la présentation de deux catalogues *hungarica*, encore inexplorés, reliés dans un colligat ayant appartenu à József Benkő, pasteur réformé et érudit transylvain. Le colligat est conservé aujourd'hui à la Bibliothèque Universitaire de Kolozsvár. Le premier de ces catalogues, organisé en ordre alphabétique, muni d'un bon à tirer, a été copié par Benkő, étudiant en théologie à l'époque, en 1762. Il s'agit probablement des *hungarica* de la Bibliothèque Bethlen. La collection *hungarica* de la bibliothèque d'Enyed remonte à la donation faite par Kata Bethlen – une partie des livres est arrivée à Nagyenyed en 1757, le reste en 1759, après la mort de la comtesse. Le catalogue établi par Benkő enregistre la collection entière, composée de 390 livres. Benkő annota également un certain nombre de titres – dans notre étude, nous traiterons en détail ces annotations aussi.

Le second catalogue en question est celui de la collection *hungarica* de la Bibliothèque Bethlen du 18<sup>e</sup> siècle. Sa construction est identique au catalogue manuscrit de 1764, qui organise la collection en différentes *bibliothèques* et en différents *ordres*. L'importance de ce second catalogue réside dans le fait que les spécialistes ont jusqu'à ce jour ignoré la composition exacte de la collection *hungarica* de la bibliothèque d'Enyed. Dans notre étude, nous nous efforçons de tirer au clair quand et comment Benkő s'est procuré le catalogue en question et aussi l'usage qu'il en a fait dans son activité scientifique.

**Keywords:** library catalogue, 18. century, Transylvania, Nagyenyed (Aiud, Strassburg am Mieresch), aristocratic libraries, Bethen Kata, historiography

<sup>58</sup> KvEkt, jelzete: MSS 1348. – A könyvet Szilágyi Sándor történész 1895-ben, doktorrá avatása alkalmából adományozta a kolozsvári Egyetemi Könyvtárnak. A címloldal rectóján Bethlen Kata nyomtatott ex librisének jól kivehető maradványa olvasható: *A. B. Bethlen Kata G. Teleki Josef özvegye könyvei közül való*. Szilágyi Sándor 1866-ban Lipcsében kiadta Kocsi Csörgő Bálint munkáját, amelynek valószínű ez a példány volt egyik forrása.

<sup>59</sup> MONOK István, *A magyarországi és erdélyi arisztokrácia és a „mindenkinek szóló könyv” a 17–18. században* = *Magyar Könyvszemle*, 2013, 4, 449.